چەند سەرنجێك لە پەراوێزی شیعرەوە ... سەدیق سەعید ڕواندزی

زمان، یەكێكە لە ڕەگەزە سەركییەكانی شیعر. هەروەك مالارمێی شاعیری جیهانیش دەڵێت:(شیعر تەنها زمانە). بێگومان زمان لێرەدا ڕەهەندێكی دیكەی هەیە. چونكە ئەگەر زمانی شیعری هەمان زمانی ئاسایی دەربڕین بوو، ئەوا جیاوازییەك نامێنێتەوە لە ڕووی فۆڕمی زمانەوە. زمان لە شیعردا،وێنەی هونەری، واتا،شیعرییەت و چێژو ئستاتیكایە. ئەوە گرنگ نییە زمانی دەقێك سادەیە یان ئاڵۆز، ڕوونە یان تەمومژاوی، بەڵكو ئەو زمانە چەند دەتوانێت لە خولقاندنی ئەزموونی جیاوازدا، ڕۆڵ ببینێت.بێگومان زمان وەك ئامرازێك، بە پێی قۆناغەكانی گەشەكردنی ئەدەبی،هزری وكۆمەڵایەتی گۆڕانی بە سەر دادێت و پێش دەكەوێت.بەوپێیەی زمان، ڕەنگدانەوەی دنیابینی و هزری شاعیرە، ئیدی لە پەراوێزی گۆڕانكارییە هزریی و زمانییەكاندا، زمانی ئەویش گۆڕانی بە سەر دادێت. شیعرەكانی گۆران لە سەرەتای ئەزموونی شیعرییەوە، هاوشێوەی شیعرەكانی دواتری نین. واتە گۆڕانكارییان لە ڕووی فۆڕمی دەربڕین و زمانی گوزرارشتكردنەوە بە سەر داهاتووە. وەلێ دواجار ئەوەی گرنگە ئەوەیە، كە لە پەراوێزی ئەو زمانەوە، گۆران دەبێتە ئەزموونێكی جیاواز، كە تەنانەت ئێستاش بەشێكی زۆر لەوانەی شیعر دەنووسن، نەیانتوانیوە، لە ژێر كاریگەریەتی ئەزموونی گۆران لە ڕووی زمانەوە دەربچن. زمانی شیعری، ستایلی نووسین و ناسینەوەی ئەزموونی شیعرییە. كاتێ شاعیرێك جیاواز دەنووسێت و لە زمانی باو دەردەچێت، هەنگاوێك بەرە و بونیادنانی زمانێكی شیعری تایبەت بە خۆی بونیاد دەنێ. بە گشتی ئەزموونی شیعری كوردی لە قۆناغی كلاسیكەوە، بۆ دوای ڕاپەڕینیش، دەكرێ بڵێین ئەزموونێكی هاوشێوە و یەك ستایلی زمانە. بەشێك لە شیعری شاعیرە كلاسیكەكان، لە ڕووی دەربڕینەوە هێندە هاوشێوەی یەكترین، كە نزیك بێتەوە لەوەی ئەزموونی شیعرییان هارمۆنی بێت. ئەم زمانە شیعرییە، لە قۆناغەكانی دواتریش دووبارە دەبێتەوە. زمانی شیعری هەفتاكان، زمانێكە ڕەنگدانەوەی بارودۆخی سیاسی و شۆڕشگێڕیی و گوتاری بەرگریی و مانەوە بەشێكە لە سیماكانی. ئەوەندەی وەك خوێنەرێك تێبینیم كردبێت، تەنها زمانی شیعری (جەلالی میرزا كەریم)ە، وەك زمانێكی جیاواز، لە ڕووی وشە سازیی و دەربڕین و گوزارشتەوە، دەردەكەوێت. ئەگەر نا گوتاری شیعری ئەو قۆناغە، تا ئەو ڕادەیە لە

یەکتری نزیکە،کە زۆر ئەستەمە ناوی شاعیرەکان لە پەراوێزی شیعرەکانەوە دەربکەین و ئەزموونی شیعریان بناسینەوە. وەلێ بە بڕوای من، هێشتاش زمانی شیعری هەفتاکان، لە زمانی شیعری نەوەی نوێی دوای ڕاپەڕین، لە ڕووی وێنەی شیعرییەوە، ئستاتیکی ترو بە چێژترە.(دەکرێ خوێنەران بۆ ئەو بەراوردکردنە، بگەڕێنەوە سەر وتارێکمان لە ئەرشیفی هەردوو ماڵپەڕی سەنگینی ئەدەبی دەنگەکان و چراتیفی بە ناوی (ئستاتیکی وشە لە شیعری نەوەی دوێنێ و نەوەی ئەمڕۆدا).بگرە زمانی بەشێکی زۆری شیعری دوای ڕاپەڕین نەك تەنها لە ڕوخساردا، بگرە لە ناوەڕۆکیشدا، زمانێکی لاساییکەرەوەو وەك یەکە.بۆنموونە:

داستان بارزان لە شیعرێکدا دەڵێت:

پێش ئەوەی بمرم شتێك دەڵێم
مۆدێلی تازەی مرۆڤ چەشنێکی بێزارکەرن
ژیان لەگەڵ سەگ باشترە .*

حوسێن لەتیفیش لە شیعرێکدا دەڵێت:_

ماندووم لە مرۆڤ..
سەگ باشترە…وەفا پیشەی سەگە..**

لە نێوان ئەو دوو کۆپلە شیعرییەدا، نەك تەنها فۆڕمی زمان، بگرە وێنە و دەربڕین و دنیابینی شیعریش هاوشێوەی یەکترین و لە یەکەوە نزیکن.وەك ئەوە وایە، لاسایی یەکتریان کردبێتەوە. کاتێ شاعیر ناتوانێ لە ژێر فۆڕمی زمانی باو دەرچێت، ئەوا ئاسانترین کرداری شیعری لاساییکردنەوەیە. بێگومان هیچ ئەزموونێکی شیعریش جیاواز ناکەوێتەوە، ئەگەر زمانی ئەو ئەزموونە شیعرییە جیاواز نەبێت.لێرەوەشە ئێمە دەبینین، بەگشتی لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، ئەو جیاواز کەوتنەوەیە،نییە یاخود دەگمەنە. بگرە لە کۆی مێژووی شیعری کوردیدا، نالی و گۆران، دەچنە نێو ئەو جیاواز کەوتنەوەیە. هەرچەندە بەختیار عەلیش، جۆرێك لە هەوڵی ئەزموونی جیاواز لە ڕووی نووسینی شیعرەوە دەدات و لە گوناە و کەرنەڤاڵدا، پایەکانی ئەو جیاواز کەوتنەوەیە دروست دەبن،وەلێ دواتر ئەو جیاواز کەوتنەوەیە، ناتوانرێت وەك گوتارێك بەردەوامی هەبێت و کاتێ دوایین کۆمەڵە شیعری ئەو شاعیرەش دەخوێنینەوە، ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت. جیاواز کەوتنەوە، کە ئێمە پێشتریش لە وتارێکدا ئاماژەمان پێداوە،دەرەنجامی ئەزموونێکی درێژو خۆ جیاکردنەوەیەکی یاخییانەیە، کە دەشێ بەر لێدان و ڕەتکردنەوەش بکەوێت. وەلێ ئەزموونی جیاواز، دواجار جیاواز کەوتنەوەی خۆی دەسەلمێنێت و وەك شوناسێکی دیاریکراو دەمێنێتەوە، بگرە زەمەن و مێژووش دەبڕێت.

مەگەر دوای گۆڕان، تاکو ئێستاش، کەس توانیویەتی ئەزموونی ئەو دووبارەبکاتەوە، هەڵبەتە مەبەستمان ئەزموونی گۆڕانە، نەك ئەزموونێکی جیاواز. بۆیە جیاواز کەوتنەوە، پرۆسەیەکی هزریی، زمانی، فەرهەنگی و دنیابینییە. لە ڕاستیدا، کاتێ خوێنەر بەر ئەزموونێکی کەسی و جیاوازی شاعیرێك دەکەوێت و کۆنتاکی لەگەڵ دەبێت، ئەوا بە ئاسانی ماکی ئەو ئەزموونە جیاوازانە دەناسێتەوە.لەو ڕوانگەیەشەوە ناسینەوەی ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) وەك شاعیرێك،لە ڕووی زمان و فۆڕمی نووسینەوە، ئەزموونێکی ئاشنایە بە من.هەڵبەتە ئەمە بەو مانایە نا، کە پەی بە وهەموو گوتنە جیاوازو ئاڵۆزو کۆد ئامێزانە ببەم کە لە شیعرەکانی ئەودا هەن، کە بۆ خوێنەران بە گشتی شیعری قورس وسێك وداخراون و چوونە قووڵاییان، پێویستی بە پەی بردنێکی زۆرو خوێندنەوەیەکی وردو ڕامانێکی قووڵ هەیە، بەڵکو بەو مانایەی لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکانی ئەودا، ڕیتمێك هەست پێ دەکەم، کە لە شیعری ئەوانیتر جیاواز بکەوێتە بەرچاوم. ئەو ڕیتمە شیعرییە کە لە کاتی بینین و خوێندنەوەی شیعرەکاندا بەریدەکەوم،جۆرێك لە شێوەی گوتن و داڕشتنی زمان و هێڵکاریی و تۆپۆگرافیای دەق دروست دەکات، کە ئەو ناسینەوەیە بناسرێتەوە و لە شیعری ئەوانیتر جیا بکرێتەوە.بۆیە هەر کاتێ ئەو ئەزموونە دەبینم، ئەگەر ناوی شاعیریشی بە سەرەوە نەبێ، وەك خوێنەرێك دەیناسمەوە، چونکە ئەزموونێکی جیاوازو تایبەتە. تایبەت بە مانای زمانی شیعری و دنیابینی جیاواز. لێرەوەش کاتێ، شاعیرێك دێت و لەسەر هەمان ئەو ستایل و ڕیتمە شیعر دەنووسێت، درك بەوە دەکەم، کە شاعیرەکە چەند لە ژێر کاریگەریەتی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر دایە و هەوڵی نووسین لە سەر شێوازی ئەو دەدات. بەڵام ئایا نووسین هاوشێوەی ئەزموونی ڕەنجدەر هەر وا ئاسانە؟ بێگومان بە بڕوای من نەخێرو بگرە لە داهاتووشدا، نەدەبێتە ئەزموون و نەدەشتوانێت ئەزموونی شیعری خۆی دەوڵەمەندتر بکات. ئەمەش لە بەر یەك هۆکار، ئەویش ئەوەیە ئەگەر کەسانی تر، بیانتوانیبایە وەك سەباح ڕەنجدەر بنووسن، بە دڵنیاییەوە ئێستا شاعیرێك نەدەبوو، بە ناوی ساەباح ڕەنجدەر.ئەزموونی ئەو بۆیە ئەزموونی ئەوە، چونکە لە هی کەسی تر ناچێت. لێرەوەش کاتێ(ژیار ئەسوەد)دێت و لە ڕێی نووسینی شیعرەوە، هەوڵی لاسایکردنەوەی ستایلی شیعری ئەو دەدات، بێگومان نە دەتوانێت وەك ئەو بنووسێت، نەدەشتوانێت بەردەوامی بە ئەزموونی نووسینی شیعر بدات، کە من شیعر ئەو نووسەرەم پێشتر نەبینیوە . ئەگەر لاسایکردنەوەی ئەزموونی شیعری ڕەنجدەرکارێکی سادە و ئاسان بووایە، ئەوا بە دڵنیاییەوە ئێستا، نەك شاعیرێك دەبوو بەناوی سەباح ڕەنجدەر،

نەئەزموونێکی جیاوازی شیعریش دەبوو.جیاوازکەتنەوە، هەنگاوی یەکەم و سەرەتای، بە خۆدابڕین لە ئەوانیتر دەست پێدەکات. دواتر جۆرێك لە شوناسی شیعری بونیاد دەنرێت، کە کۆتایی نییە و قووڵبوونەوە و بەردەوامی و وزەیەکی لە ڕادەبەدەری شیعری دەوێت.ئە و ئەزموونە جیاوازە، ڕەتدەکرێتەوە، دژایەتی دەکرێت، بەڵام ئەوەی گرنگە، ماهییەتی ئەزموونەکەیە، کە تایبتمەندی کەسی و زمانی و شیعری تێدایە.ژیار ئەسوەد لە شیعرەکەیدا دەڵێت:

مێروولە لە نێو لێچەکانی ڕوخساریدا ..
بارگەیان خست..***

سەباح ڕەنجدەر چەندین ساڵ پێش ئەم وێنەیە، لە شیعرێکی خۆیدا دەڵێت:_

مێروولە بە نینۆکی پێم بەرزبوونەوە
لە ناوچاوانم پشووی دا..
دەمامکی کردەوەو تەماشای چیای کرد.****

یەکێك لە سەرەکیترین، هەنگاوەکانی جیاوازکەوتنەوەی شیعری، نە نووسینە وەك ئەوانی تر. کاتێ شاعیرێك لە هەر تەمەنێك دابێت، لە ژێر کاریگەریەتی وێنە و دەربڕینی شاعیرێکی دیکە دەنووسێت، بێگومان دەبێتە شاعیرێکی کۆپیکەر نەك جیاوازنووس.ئەوە بۆیە لە ئەزموونی شیعری کوردیدا بە گشتی تەنها یەك(نالی)ویەك(گۆران) هەن، چونکە ئەوان توانییان لە سەرەتاوە لە بازنەی باو دەرچن و ببنە خاوەن ئەزموونی شیعری خۆیان. لەگەڵ گۆراندا، چەند شاعیرێکی دیکەی هاوسەردەمی ئەو هەن، وەلێ بۆچی بە تەنها گۆران دەمێنێتەوە؟ چونکە تەنها ئەو توانی مەودایەك لە نێوان ئەزموونی خۆی و بەر لە خۆی دروست بکات. پەندێك هەیە دەڵێت:_(سوارێك بە تەنها تۆز ناکات). بەڵام گۆران ئەو سوارەبوو، کە بە تەنها گەردەلولێکی نایەوە کە هەمووان نغرۆ بکات.ئەو جیاواز کەوتنەوەی گۆران، سەرەتا لە سەر ئاستی زمان، بەو پێی کۆتایی بە نووسینی شیعر لە سەر شێوازی کلاسیك هێنا، دواتریش بە گوتارێکی دیکەی جیاوازی شیعری دەستی پێکرد. بۆیە زمان یەکێکە لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی جیاواز کەوتنەوەی شیعری لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکیشەوە.بۆیە کاتێ شاعیرێك ناتوانێت لە ئەزموونی زمانی باو دەرچێت وهەر تەنها بە دەوری ئەو زمانە و وشە سواوەکانی دەخولێتەوە، ئیدی ناتوانێت دەقێکی شیعری جیاواز بنووسێت، تەنانەت ئەگەر پەنجا ساڵیش بێت شیعر بنووسێت. لەو ڕۆژانەدا، شیعرێکی(موحسین ئاوارە)م لە هەفتەنامەی (ڕێگای کوردستان) خوێندەوە.ئاوارە، کە ئەگەر هەڵە نەبم پەنجا ساڵە شیعر دەنووسێت، کەچی لەو دەقەیدا وەك شاعیرێکی سادە نووسی تازە و گەنج

دەردەکەوێت، کە شیعر بۆ هەشتی ماڵس و زلف و ئەگریجە و لەنجەولارو جەستەی ژن دەنووسێت!.وەك خوێنەرێك دەکرێ بپرسین، کاتێ شاعیرێك دوای پەنجا ساڵ، دنیابینی هێندە سادە دەبێتەوە، کە وەك گەنجێکی تازە نووس شیعر بنووسێت، چ ئاماژەیەك دەگەیەنێت. بێگومان ئەمە تەنها یەك ئاماژە دەگەیەنێت، ئەویش نەمانی توانای شیعریی و خۆنوێ کردنەوەی شیعرییە. دەنا چۆن دەبێت شاعیرێك دوای پێنج دەیە لە شیعر نووسین، تازە باسی(پرچ و پەرچەم و ئارایشتگاوتیلەی چاو و سەرهەڵبڕین وتەلاق و شەقی ژن) بکات، کە دەیان ساڵە هەمووان باسی دەکەن و دووبارە و هەزار بارەی دەکەنەوە؟!. شاعیری جیاوازنووس، فۆکسی لە سەر شتە سواوەکان نییە، بەڵکو بە قووڵایی هەموو شتێکدا دەچێتە خوار کە پەیان پێ نەبردراوە.شاعیر دەبێ پرسیاری گەورە بکات و خوێنەر ڕابگرێت، نەك شیعری ڕۆمانسی هاوشێوەی ئەو گەنجانە بنووسێت، کە شێت و شەیدای بینینی کچێکی جوانن. بێگومان کاتێ هەگبەی شاعیر بە تاڵ دەبێت، ئیدی شیعریش دەکەوێتە خولانەوە بە دەوری خولگەیەکی سواو.ئەزموونی شیعری، ئەزموونێکە بە ئاراستەی نوێتر لە گۆڕان دایە.بەڵام کاتێ شاعیرێك ناتوانێ ئەو ئەزموونە جیاواز بکاتەوەو زمانێکی نوێ بونیاد بنێت، بێگومان، ئەزموونەکە دەوەستێت، یاخود بۆ دواوە دەگەڕێتەوە.

پەراوێزەکان:

*شیعری داستان بارزان ، لە کۆمەڵە شیعری ئەستێرەکان برینی مرۆڤن.

** شیعری حوسێن لەتیف، پاشکۆی زەمەنی کلتوور، ژمارە(38) لە 11/3/2020.

*** ئەفسونی مەرگ، شیعری ژیار ئەسوەد، ماڵپەڕی ژیان، بەشی ڕەنگدان.

**** ئەو شیعرەی سەباح ڕەنجدەرم لە یەکێ لە دیوانەکانیدا کەوتێتە بەرچاو کە وابزانم لە دیوانی(سی ساڵ) شعردایە.

* ئەو شیعرەی موحسین ئاوارە، لە ڕۆژنامەی(ڕێگای کوردستان)ژمارە(1211) لە ڕۆژی 10/3/2020 بڵاوکراوەتەوە.